

DEMOGRAPHIC SECURITY OF THE LVIV REGION: PROBLEMS AND RISKS OF ITS ACHIEVEMENT**¹Myroslava PETROVSKA, ²Nataliia VERCHYN, ¹Yevhen IVANOV**¹Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine²Main Department of Statistics in Lviv Oblast, Ukraine¹myroslava.petrovska@lnu.edu.ua

Abstract: The demographic situation in Lviv region has been assessed, namely – the population number and density, birth and death rates, the natural increase, the causes of death, the average life expectancy, age and sexual structure, demographic load, the age of maternity, and migration movement of population, as for the administrative-territorial units. The main problems and risks concerning demographic safety of the administrative subdivisions of Lviv region have been pointed out. The factors influencing this were determined, namely: the demogeographic location, economic, social, cultural, religion and behavioral factors, as well as indirect relationships with foreign policy, state and military safety through the social-geographic location. The new model of the demographic behavior that is being formed in Lviv region is characterized by the prevalence of families with few children, the low level of early marriages and births, as well as the increase in the average age of giving birth, the high level of extramarital births, and the prevalence of the psychological motives of giving birth. The migration behavior took the new features of the movement of urban dwellers and residents of remote villages into suburban areas, that caused the deterioration of the demographic indices and the decrease of demographic safety level. The method of the determining the integral assessments of the levels of demographic safety, demographic threats, demographic risk, and demographic danger of the region has been revealed. The level of the demographic safety (danger) is expressed by the indicators, which normalization serves as the basis for the calculation of the integral index of the demographic safety of the region. The latter was calculated from the official data of the State statistical service of Ukraine and the Main statistical office in Lviv region. The regional features of the demographic safety of Lviv region have been determined, and administrative-territorial units were typified according to the levels and tendencies of their demographic safety. It was determined that in 2018 five districts (Brody, Zhydachiv, Peremyshliany, Radehiv, and Stryi) and four cities of regional significance (Boryslav, Drohobych, Morshyn, and Chervonohrad) were in the state of demographic danger (0,0–0,382), while Yavoriv district and the city of Stryi – were in the state of demographic risk (0.619–0.854). No single administrative-territorial unit of Lviv region were in the state of demographic safety (0.855–1), while all the other units were in the state of demographic threat (0.383–0.618). The optimizing measures were proposed for minimizing the demographic danger and lessening demographic threats in Lviv region.

Key words: population, birth rate, death rate, age structure, natural and migrational population movement, demographic load, demographic safety, demographic risk.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2020.84.23-34>**UDC:** [911.375:314.3/8-026.87]:311.212(477.83)**Received:** November 02, 2020.**Accepted:** December 23, 2020.**ДЕМОГРАФІЧНА БЕЗПЕКА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА РИЗИКИ ЇЇ ДОСЯГНЕННЯ****¹Мірослава ПЕТРОВСЬКА, ²Наталія ВЕРЧИН, ¹Євген ІВАНОВ**¹Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна²Головне управління статистики у Львівській області, Україна¹myroslava.petrovska@lnu.edu.ua

Анотація: Оцінено демографічний стан Львівської області, зокрема кількість і щільність населення, рівень народжуваності і смертності, природний приріст, смертність з причин, середню очікувану тривалість життя, вікову і статеву структуру, демографічне навантаження, вік материнства, міграційний рух населення в розрізі адміністративно-територіальних утворень. Виокремлено головні проблеми та ризики демографічної безпеки адміністративних одиниць Львівської області. З'ясовано чинники, які на них впливають: демогеографічне положення, економічні, соціальні, культурно-релігійні й поведінкові; опосередковані взаємозв'язки із зовнішньополітичною, державною та військовою безпекою через суспільно-географічне положення. Нова модель демографічної поведінки, яка формується у Львівській області, відзначається домінуванням малодітних сімей, низьким рівнем ранньої шлюбності і ранньої народжуваності, зростанням середнього віку народження дитини, високою позашлюбною народжуваністю, домінуванням психологічних мотивів народження дітей. Міграційна поведінка набула нових рис виїзду міських мешканців та жителів віддалених сіл у приміську зону, що спричинило погіршення демографічних показників та зниження рівня демографічної безпеки. Розкрито методіку визначення інтегральної оцінки рівнів демографічної небезпеки, демографічної загрози, демографічного ризику та демографічної безпеки регіону. Ступінь демографічної безпеки (небезпеки) виражено індикаторами, на основі нормалізації яких обчислено інтегральний показник рівня демографічної безпеки регіону, для обчислення якого використано офіційні дані Державної служби статистики України і Головного управління статистики у Львівській області. Розраховано регіональні особливості демографічної безпеки Львівської області, проведено типізацію адміністративно-територіальних утворень за рівнем і тенденціями демографічної безпеки. Виокремлено перебування

у 2018 р. п'яти районів (Бродівського, Жидачівського, Перемишлянського, Радехівського, Стрийського) та чотирьох міст обласного значення (Борислава, Дрогобича, Моршина і Червонограда) у стані демографічної небезпеки (0,0–0,382); Яворівського району та міста Стрий – у стані демографічного ризику (0,619–0,854). У стані демографічної безпеки (0,855–1) не перебувала жодна адміністративно-територіальна одиниця області. Усі решта – у стані демографічної загрози (0,383–0,618). Запропоновано оптимізаційні заходи для мінімізації демографічної небезпеки і послаблення демографічних загроз Львівщини.

Ключові слова: населення, народжуваність, смертність, вікова структура, природний і міграційний рух населення, демографічне навантаження, демографічна безпека, демографічний ризик.

Постановка проблеми. Розвиток національної безпеки країни в цілому та її сфер, зокрема, напряму залежить від людського вектора. Адже негативні тенденції складових демографічної безпеки – надзвичайно низької народжуваності, високої смертності чоловіків працездатного віку, повільного зниження дитячої смертності, високими міграційними втратами – призведуть до втрати здатності самовідтворення населення країни та зниження рівня демографічної безпеки. Основним негативним аспектом перешкоди якісного та кількісного відтворення населення і досягнення демографічної безпеки України в цілому та її регіонів, зокрема, є тривала демографічна депопуляція. У Львівській області дані негативні тенденції відтворення населення розпочались у 1995 р. (в Україні – 1994 р.) і, незважаючи на окремі пронаталістичні державні заходи, у 2019 р. вперше не зафіксовано природного приросту в розрізі адміністративно-територіальних утворень. Тому мінімізація демографічних загроз та визначення рівня демографічної безпеки на районному рівні та виявлення основних демографічних проблем і ризиків через призму чинників і впливів інших сфер національної безпеки є пріоритетним.

Метою дослідження є окреслити спектр демографічних проблем і ризиків для адміністративних одиниць Львівської області, які здатні спричинити демографічні небезпеки у них. При цьому *головними завданнями* є: дослідження впливу чинників виникнення цих проблем і ризиків; окреслення регіональних особливостей демографічної безпеки області; типізація адміністративних одиниць Львівської області за рівнем і тенденціями демографічної безпеки; обґрунтування напрямів мінімізації демографічних проблем і ризиків.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Чимало українських учених досліджують демогеографічні процеси, що визначають основні показники демографічної безпеки регіону. Професор І. Прибиткова у підручнику “Основи демографії” подає теоретичні концепції, що пояснюють еволюцію закономірностей відтворення населення в процесі зміни його історичних типів, методологічні принципи та методи демографічного аналізу й вимірювання, тенденції та особливості розвитку демографічних процесів і структур в Україні (Рубуткова, 1997, р. 2).

Теоретичні основи і методи дослідження територіальної організації відтворення населення розглядає економіст проф. А. Хомра у монографії “Відтворення населення (територіально-організаційний аспект)”. Також він розвиває демо-

економічний підхід до структурування і оцінки демографічної обстановки, подає напрями удосконалення управління територіальним демографічним розвитком (Khomra, 1990). Демограф В. Стешенко у монографії “Демографічна криза в Україні” подає характеристику демографічних загроз, хоч і не визначає їх чітко, а лише розглядає як передумови депопуляції. Також окреслює деякі теоретико-методологічні та методичні проблеми вивчення кризових феноменів, визначає регіональні особливості демографічних втрат України у період сучасної соціально-економічної кризи.

Особливу увагу процесам народжуваності і смертності надають демографи С. Стеценко і В. Швець у праці “Статистика населення”, де розглядають статистичні методи і показники групування, динаміки, причинного аналізу, прогнозування та моделювання процесів народжуваності, смертності (Stetsenko & Shvets, 1993). Втім згадані дослідження проведено загалом на рівні області або країни, на рівні ж адміністративного району показники смертності працездатного населення та очікуваної тривалості життя не проаналізовано. Досить близько до розкриття проблем народонаселення підійшов економіст С. Копчак. У монографії “Населення українського Прикарпаття (історико-демографічний нарис)” він висвітлює демографічні процеси Прикарпаття до 80-х років ХХ ст., динаміку і структуру (статеву-вікову, шлюбну, етнічну, соціально-професійну) населення, його природний і механічний рухи, територіальні особливості процесів (Kopchak, 1974).

Значення міграційних процесів у формуванні демографічного і поселенського потенціалу Західних регіонів України аналізує проф. В. Джаман у праці “Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти”, акцентуючи і на сучасних територіальних відмінностях демогеографічної ситуації в Україні (Dzaman, 2003). У монографії “Регіональне розселення: проблеми та перспективи” А. Доценко вивчає актуальні проблеми розселення в екстремальних регіонах України (Донбасі, Криму, Поліссі), а також їхній вплив на загальну демогеографічну ситуацію в цих регіонах. У праці викладені також головні напрями національної політики розселення в Україні, відповідні форми і методи територіального управління, що може бути використано для посилення демографічної, економічної, екологічної та інших видів безпек, зокрема, і для національної безпеки загалом (Dotsenko, 1994).

Значний внесок у розвиток демогеографічних досліджень зробили українські вчені-географи В. Кубійович, С. Рудницький, А. Синявський, О. Степанів, економісти К. Воблий, В. Садовський, історики та етнографи М. Грушевський, М. Кордуба, В. Огоновський, С. Томашівський, географ-краєзнавець П. Чубинський. В їхніх роботах закладено основні підходи до вивчення проблем населення різних регіонів України. Провідною ідеєю у працях українських учених стає ідея національної безпеки, особливо етнодемографічної. Демогеографічні процеси досліджували також і представники львівської школи географії І. Гудзеляк, Ф. Заставний, І. Пандяк, Н. Паньків, О. Перхач, Н. Прицюк, О. Шаблій, Л. Шевчук та інші, які розглядали демографічні проблеми Західного регіону України та Львівської області в районному розрізі, зокрема. Та в їхніх працях не висвітлені аспекти загрози, ризику чи небезпеки, які спричиняють демографічні процеси у даних регіонах (Pandiak, 2003; Pankiv, 2003; Perkhach, 1999; Prytsiuk, 2007; Shablii, 2001; Zastavnyi, 1993).

Автори акцентують переважно на проблемах соціально-економічної безпеки, яку повинні реалізувати демографічні процеси, тобто демографічну безпеку розглядають як “інструмент” для забезпечення соціальної чи економічної безпеки (Н. Вавдіюк, З. Герасимчук (Vavdiuk & Herasymchuk, 2006), В. Геєць (Heiets, 1999; І. Гнибіденко (Rohovyi et al., 2006) та ін.). Або висвітлюють демографічні проблеми та ризики через демографічну ситуацію, не застосовуючи інтегрування показників і не аналізуючи загального рівня демографічної безпеки регіону (Е. Лібанова (Libanova et al., 2003), М. Дністрянський (Dnistrianskyi, 2012), Ю. Феленчак (Felenchak, 2012) та ін.). Ми пропонуємо розглядати всі сфери національної безпеки через призму демографічної, оскільки негативні впливи інших сфер національної безпеки спричинили демографічну кризу в країні і сьогодні недостатньо людського капіталу для повноцінного розвитку загальнонаціональної безпеки.

Методи дослідження. Для обчислення рівня демографічної безпеки використано офіційні дані Державної служби статистики України (State Statistics Service of Ukraine, 2020) і Головного управління статистики у Львівській області (Main Department of Statistics in Lviv Region, 2020). Ступінь демографічної безпеки (небезпеки) виражаємо такими індикаторами, на основі

нормалізації яких (зведення їх до одного співвимірного виду – від 0 до 1) обчислено інтегральний індекс: *стимуляторами* – загальний приріст населення, коефіцієнт народжуваності, коефіцієнт природного приросту, відносне сальдо міграції, сумарний коефіцієнт народжуваності, бруто-коефіцієнт відтворення, очікувана тривалість життя при народженні; *дестимуляторами* – коефіцієнт смертності, коефіцієнт дитячої смертності, коефіцієнт старіння населення, демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне. Їхні порогові значення для нормалізації взято з “Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України” (Methodical Recommendations..., 2013). На підставі нормалізованих показників визначаємо інтегральний показник рівня демографічної безпеки регіону (ІПдб), який повинен знаходитись у діапазоні від 0 до 1, де 0 – характеризує стан демографічної небезпеки регіону, а 1 – стан демографічної безпеки регіону. Інтегральний показник рівня демографічної безпеки регіону визначається за формулою:

$$ІПдб = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n z_j}, \quad (1)$$

де Z_{ij} – стандартизований показник демографічної безпеки для i -того регіону; n – кількість показників, що досліджують.

Однак, наведена формула може бути застосована лише у тих випадках, коли всі значення $z_{ij} > 0$, в іншому випадку при рівності $z_{ij} = 0$ розрахунковий індекс інтегрального показника рівня демографічної безпеки регіону теж буде рівний нулю, відтак, застосування формули втрачає зміст. Для уникнення подібної ситуації, формулу розрахунку модифіковано до такого вигляду:

$$ІПдб = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n (1 + z_j)} - 1, \quad (2)$$

Для визначення проміжних станів, які характеризуватимуть демографічний ризик регіону та демографічну загрозу регіону, застосовано формулу “золотого поділу” (рис. 1) (Becker, 1981).

Рис. 1. Стани демографічної безпеки регіону

Виклад основного матеріалу. Демографічна ситуація, що склалась у Львівській області, як і в Україні загалом, характеризується депопуляцією – поступовим зменшенням кількості населення, яке розпочалось в середині 90-х років минулого століття. Станом на 1 січня 2019 р. у Львівській області проживало 2 522,0 тис. осіб (6,0 % від загальної кількості населення в Україні), з них 1 537,7 тис. осіб (61,0 %) міських і 984,3 тис. осіб (39,0 %) – сільських мешканців (для порівняння, в Україні, відповідно, 69,4 і 30,6 %). За чисельністю населення область займає п'яте місце серед регіонів України (після Донецької, Дніпропетровської, Харківської областей і м. Києва).

Найбільшу кількість населення простежено в Яворівському (126,4 тис. ос.), Пустомитівському (120,3) і Жовківському (110,5), а найменшу – в Буському (46,2) і Перемишлянському (38,2 тис. ос.) районах. Частка міського населення переважає в Яворівському (47,4 %), Бродівському (44,0) і Жидачівському (43,1), а сільського – в Стрийському (96,1) і Дрогобицькому (91,0) районах (Main Department of Statistics in Lviv Region, 2020).

Щільність населення Львівської області у 2018 р. становила 115,5 осіб/км², що на 10,5 ос./км² менше порівняно з 1989 р. і на 5,0 ос./км² порівняно з 2002 р. Для порівняння, в Україні щільність населення – 70,5 осіб/км². Серед районів області найвищу щільність простежено у Пустомитівському (127,2 ос./км²), Городоцькому (94,6) і Миколаївському (93,3) районах, а найменшу – в Сколівському (32,2), Радохівському (41,2) і Турківському (41,4) районах (рис. 2). Серед міст обласного значення найвищу щільність населення простежено у місті Львові (4 420,0 ос./км²).

Станом на 1 січня 2019 р. у структурі постійного населення Львівської області (2 503,7 тис. осіб) переважали люди у віці 15–64 років (1 722,4 тис. осіб, 68,8 %), діти (0–14 років) становили 412,8 тис. осіб або 16,5 %, а люди похилого віку (65 р. і старші) – 368,5 тис. осіб або 14,7 %. За шкалою ООН, населення вважають старим з часткою людей у віці понад 65 років вище 7 %, який у Львівській області є вищим у більше, ніж два рази. Відсоток дітей і людей похилого віку є дещо вищим від середньообласного у сільській місцевості (відповідно, 17,6 і 15,0), а у віці 15–64 років (69,7 %) – у міській. Для порівняння, в Україні діти до 14 років становлять 15,4 %, 15–64 роки – 67,8 %, а 65 р. і старші – 16,8 % (Khotma, 1990). Якщо діти і економічно активне населення Львівщини варіюють в межах показників України в цілому, то частка людей похилого віку є дещо нижчою, ніж в Україні.

Найвищу частку дітей простежено в Турківському (20,6 %), Яворівському і Сколівському районах (19,6), а найменшу – у Жидачівському (15,2) і Старосамбірському (15,9) районах. Щільність дитячого населення у Львівській області становить 18,9 осіб/км² (в Україні – 10,7 осіб/км²). Найбільшу щільність простежено у Пустомитівському районі (22,6 осіб/км²), а найменшу – у Сколівському (6,3), Радохівському (6,9) і Перемишлянському (7,1).

Населення віком 15–64 років розміщене по

території Львівщини майже рівномірно, в межах 67–69 % за винятком Сколівського (66,5 %), Перемишлянського (65,8) і Турківського (65,5) районів. Серед людей похилого віку, найбільше їх проживає в Перемишлянському (17,2 %) і Жидачівському (17,1), а найменше – в Яворівському (12,1) районах.

Внаслідок старіння населення відбуваються структурні зміни у демографічному навантаженні, яке показує, скільки осіб віком 0–14 років та 65 і старших припадає на 1 000 осіб працездатного віку 15–64 років. У Львівській області на 1 000 осіб віком 15–64 роки припадає 454 особи, а в Україні – 475 осіб, зокрема, особами віком від народження до 14-ти років – 240 осіб і перевищує середній показник в Україні (228 осіб). Цей показник є вищим, ніж навантаження особами у віці 65 років і старшому (214 осіб), в Україні – 247 осіб. Демографічне навантаження у сільській місцевості є вищим, ніж у містах (відповідно, 485 і 434 осіб) (Felenchak, 2012). У порівнянні з переписними даними 2001 р., загальне навантаження на населення працездатного віку дещо зменшилось (483 особи). Проте відбулись структурні зміни такого навантаження: зменшилось навантаження особами 0–14 років (274 особи) та зросло особами вікової категорії 65 і старші (209 осіб).

Показник демографічного навантаження в області один з найнижчих серед регіонів України, після Харківської області (444 осіб) (The Population of Ukraine 2018, 2019).

За статевим складом населення області переважають жінки. У середньому на 1 000 жінок припадає 901 чоловік. Кількість чоловіків на початок 2019 р. становила 1 186,7 тис. осіб (47,4 %), а жінок – 1 317,0 тис. осіб (52,6 %). Кількісну перевагу жінок над чоловіками простежено у віці 44 роки і з кожним наступним роком збільшується.

Середній вік населення області, за даними останнього перепису, становив 37,4 року, а на 1 січня 2019 р. – 40,1 року (чоловіків – 37,7, жінок – 42,2). Для порівняння, в Україні середній вік населення становить 41,6 (чоловіків – 38,7, жінок – 44,0). За цей період міське населення постаріло на 3,5 року (з 36,7 до 40,2 років), а сільське – 1,3 року (з 38,5 до 39,8 років). Міське населення є старшим, ніж сільське на відміну від останнього перепису, відповідно, 36,7 і 38,5 року. “Наймолодшим” в області є населення Турківського (37,5 року), Яворівського (37,8) та Жовківського (37,9) районів, а “найстаршим” – Жидачівського (41,9) району. На початок 2019 р. 10,7 % чоловіків і 18,4 % жінок мали понад 65 років. Рівень старіння у жінок значно вищий, ніж у чоловіків. Кількість жінок віком старших за 65 років на 3,2 % перевищує кількість дівчат віком 0–14 років, тоді як кількість чоловіків у віці старшому за 65 років на 7,1 % менша, ніж хлопчиків віком 0–14 років.

У 2018 р. середня очікувана тривалість життя для обох статей склала 73,36 року (в Україні – 71,76 року; для чоловіків – 66,69 року, а жінок – 76,72 року). Як і в Україні в цілому, у Львівській області середня очікувана тривалість життя при народженні є вищою у містах (74,15 року), ніж у сільській місцевості –

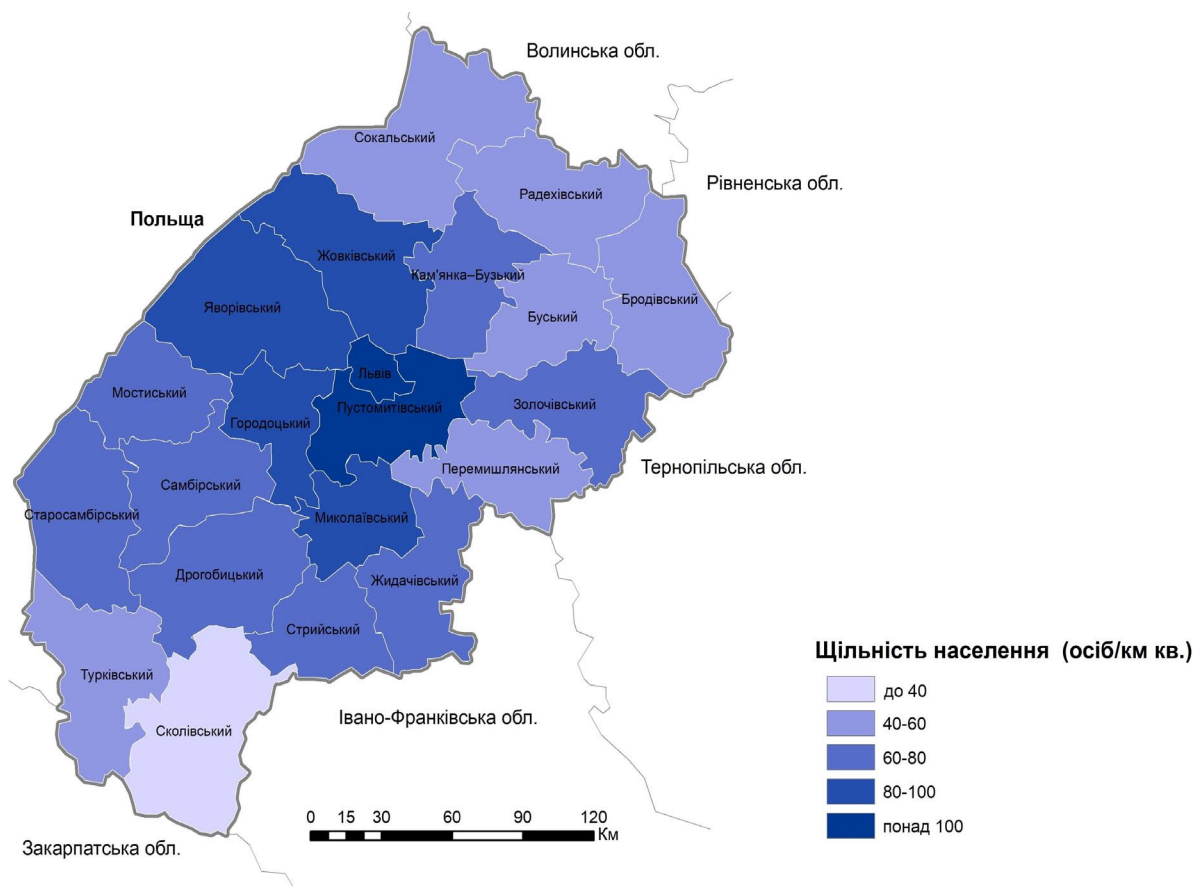

Рис. 2. Щільність населення Львівської області у 2018 році. Складено за (Territory Passport, 2020)

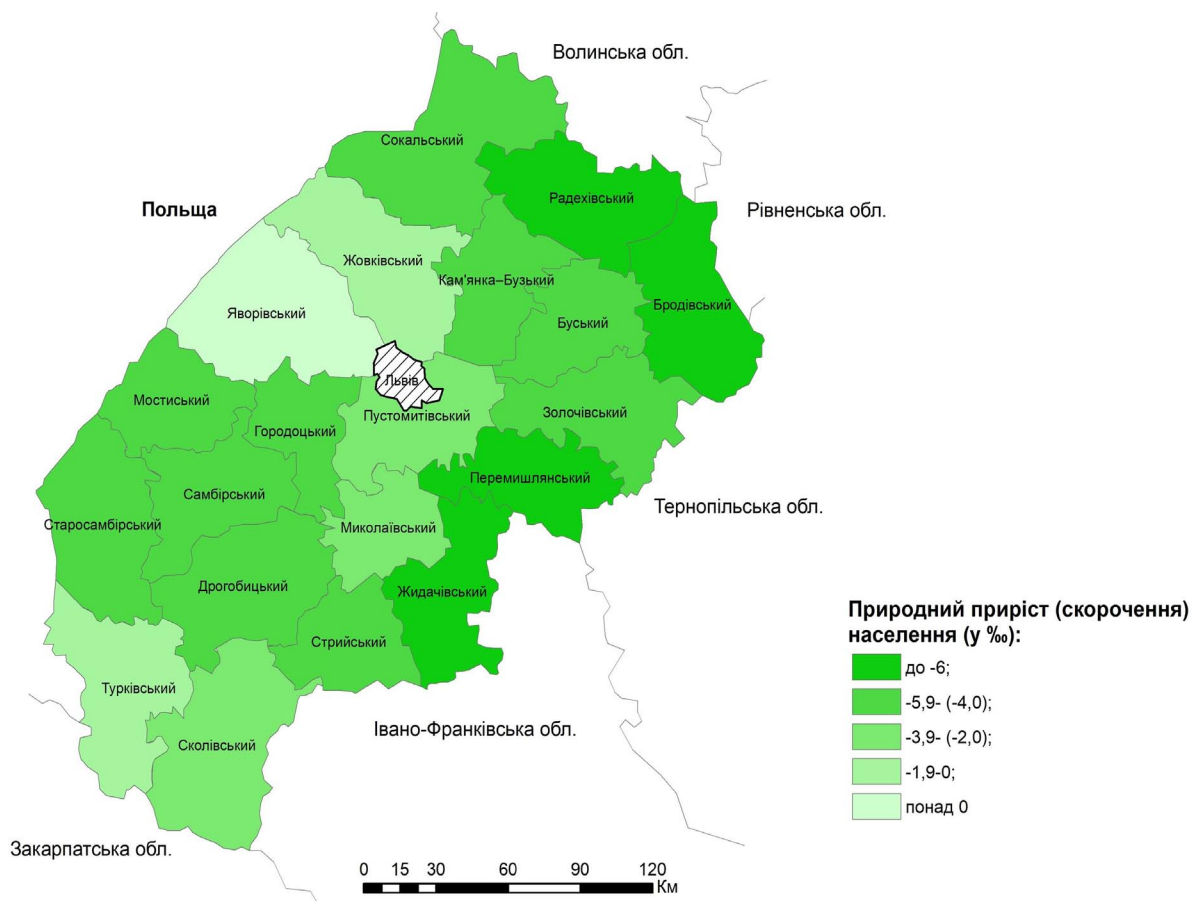

Рис. 3. Природний рух населення Львівської області

72,19 року. Для порівняння, в Україні відповідно, 72,39, а сільській місцевості – 70,47 року. Середня очікувана тривалість життя при народженні має тенденцію до зростання. Зокрема, за останнім переписом у жінок вона становила – 76,10, а в 2018 р. – 78,42 року. Серед чоловіків, цей показник у 2001 р. становив – 65,72, а 2018 р. – 68,33 року.

Процес природного скорочення населення у Львівській області розпочався в середині 90-х років минулого століття, коли відбулося перевищення кількості померлих над кількістю народжених. Якщо пік народжуваності припадав на 1990 р. і становив 14,7 %, то у 2001 р. рівень її зменшився до 8,7 % (Petrovska, 2011). З 2002 р. розпочалося зростання народжуваності, досягнувши у 2014 р. 11,9 % (у цьому році зафіксована найвища народжуваність в області з початку століття). З того часу рівень народжуваності продовжує знижуватись.

У 2018 р. рівень народжуваності становив 92 немовлят на 10 тис. наявного населення області, що на 7 дітей менше порівняно з 2017 р., на 27 новонароджених менше, ніж у 2014 р. і на 5 дітей більше, ніж в 2001 р. Народжуваність у сільській місцевості є традиційно вищою – у 2018 р. на 10 тис. сільських мешканців припало 102, на таку ж кількість містян – 86 новонароджених. Найвищий рівень народжуваності на Львівщині упродовж низки років простежено в Турківському, Сколівському (у 2018 р. – по 12,3 %) та Жовківському (11,2 %) районах. Найнижчий рівень зафіксовано в Бродівському (7,8 %) і Радехівському (8,0) районах, а також у містах Трускавець (7,0) і Моршин (7,2). Рівень народжуваності у Львівській області перевищує загальнодержавний показник (87 немовляти на 10 тис. наявного населення). Згідно з критеріями оцінки основних демографічних показників, загалом в області показник народжуваності оцінюють як “низький” (менше 15 на 1 000 населення) (Main Department of Statistics in Lviv Region, 2020).

Поступово зростає вік материнства. До 2010 року найвищий рівень народження серед жінок фертильного віку належав матерям віком 20–24 років, у подальшому – матерям віком 25–29 років. Продовжує знижуватися рівень народжуваності жінок віком до 19 років та зростати серед жінок старших вікових категорій. Переважну більшість дітей у Львівській області народжують жінки віком 25–29 років (у 2018 році – 8 419 дітей, або 36,2 % від усіх народжених в області). Первістків найчастіше народжують матері віком 20–24 роки. У 2018 році вони народили 38,1 % з 10 394 дітей, народжених першими. Середній вік жінок при народженні дитини у Львівській області у 2018 році становив 25,7 року, в середньому в Україні – 25,9 року (Main Department of Statistics in Lviv Region, 2020).

У 2018 році сумарний коефіцієнт народжуваності у Львівській області становив 1,31 дитини на одну жінку фертильного віку. Зазвичай він є вищим у сільського населення (1,48 дітей проти 1,19 у міського). Тим не менш, цю модель сім'ї реалізували тільки 65 % жінок, в основному через низькі доходи і погані умови життя. Побоювання з приводу погіршення

фінансового стану сім'ї після народження дитини, видається найбільш розумним, тому що рівень бідності серед сімей з дітьми складає близько 25–30 % вище, ніж рівень бідності усіх сімей. Ризик бідності в Україні зростає з народженням другої дитини на 48,4 %, третьої – на 53,8 % (Petrovska et al., 2015). Статистичні дані підтверджує теорія Беккера про дітей. Якість дітей тим вища, чим більші кошти витрачено на них. Кількість дітей у сім'ї та їхня якість залежить від рівня життя, що, у свою чергу, залежить від доходів і споживчих цін на ринку (Becker, 1981). З початку 90-х років коефіцієнт фертильності скоротився на 28 %, у міського населення Львівщини – на 27 %, у сільських мешканців – на 32 %.

Переважає більшість дітей у Львівській області народжуються у шлюбі. Жінки, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, у 2018 році народили 7,2 % від загальної кількості народжених (1 679 дітей). Частка позашлюбних народжень у матерів – мешканок міст становила 7,7 %, у сільських матерів – 6,6 %. В Україні загалом цей показник був значно вищий – поза шлюбом народилось 20,5 % дітей (The Population of Ukraine 2018, 2019).

Рівень смертності у Львівській області є нижчим, ніж загальнодержавний, проте динаміка смертності в області відповідає тенденціям, що простежено в Україні загалом. Зростання рівня смертності розпочалось з початку 90-х років. Якщо у 1990 р. в області померло 106 осіб у розрахунку на 10 тис. мешканців, то у 1995 р. – 124 особи, тобто зростання становило 17 % (в Україні зростання становило 27 %). Протягом 1998–2003 рр. в області простежено збільшення рівня смертності з 31 434 осіб (або 11,5 %) у 1998 р. до 34 785 осіб (13,4 %) у 2003 р. У 2004 р. рівень смертності дещо знизився (до 13,1 %), а у 2005 р. знову зріс (13,8 %), в Україні – 16,7 %. Досягнувши піку, надалі цей показник почав поступово знижуватись, досягнувши в 2011 р. 12,3 % (в Україні – 14,5). Рівень смертності у Львівській області в 2011 р. був одним з найнижчих серед регіонів держави після м. Києва (9,6), Закарпатської (11,7) та Івано-Франківської (12,1) областей (Petrovska & Pylypovych, 2013). У 2018 році у Львівській області померло 32,7 тис. осіб. Рівень смертності становив 130 осіб на 10 тис. наявного населення. Порівняно з 1990 роком кількість померлих збільшилась на 3 877 осіб, а рівень смертності – на 23,8 %.

Смертність чоловічого населення вища, ніж жіночого – різниця у рівні смертності за статеву ознакою коливається від 10 до 24 %. У чоловіків ризик передчасної смертності значно вищий, ніж у жінок. У 2018 році рівень смертності чоловічого населення після досягнення 15 років був утричі, а в окремих вікових групах і в чотири рази вищий, як у жінок. І лише після 80 років ці показники для обох статей дещо вирівнюються. Різке зростання рівня смертності у чоловіків розпочинається у віці 40–44 роки, тоді як у жінок – після 60 років. Серед причин смерті переважають хвороби системи кровообігу (у 2018 році – 80 померлих на 10 тис. населення області, або 62,0 % усіх померлих), новоутворення (17; 13,4 %), зовнішні причини захворюваності та смерті (7; 5,2 %),

хвороби органів травлення (6; 4,3 %), хвороби органів дихання (4; 2,9 %). У віці до 40 років основні причини смерті населення загалом – це зовнішні причини захворювання та смерті, у старших – хвороби системи кровообігу. Для жінок віком 30–59 років першість за причинами смерті – за новоутвореннями (у 2018 році таку причину смерті встановили у 27,8 % померлих жінок вказаного віку). Смертність у чоловіків від новоутворень підвищується після 55 років. З таким діагнозом померло 849 чоловіків віком 55–64 роки, що становило третину померлих у цьому віці.

Найвищий рівень смертності простежено у Перемишлянському (18,9 %) і Жидачівському (18,1) районах, а найнижчий – у Яворівському (10,9) та Пустомитівському (12,5) районах. Зазвичай нижчий за загальнообласний показник смертності і у містах обласного значення.

Рівень смертності немовлят почав відчутно знижуватися з 2001 р. (12,3 %) до 2018 р. (7,0 %). Проте коливання усе ж були присутні, зокрема, найвищий рівень 10,5 % у 2007 р. і найнижчий – 6,7 % у 2016 р. За період 2000–2016 років у Львівській області смертність дітей у віці до одного року знизилась на 45,1 %: з 122 до 67 дітей померлих у віці до одного року на 10 тис. живонароджених. У 2018 році рівень смертності немовлят у міських поселеннях (7,0 %) вищий, ніж у сільській місцевості (6,9 %). Смертність дітей віком до одного року викликана переважно станами, що виникають у перинатальному періоді (65,0 % від загальної кількості померлих дітей віком до одного року), природженими вадами розвитку, деформаціями та хромосомними аномаліями (25,1 %), деякими інфекційними та паразитарними захворюваннями (2,4 %). Найвищий показник дитячої смертності простежено в Миколаївському (135 на 10 000 живонароджених), Перемишлянському (123), Турківському (115 на 10 000 живонароджених) районах.

Скорочення населення Львівщини у 2018 р. становить (–3,0 %) зокрема, міське населення скоротилося на 2,9 %, а сільське – 3,2 %. При аналізі показників природного приросту населення Львівщини в 2018 р. бачимо, що приріст населення відбувся лише в Яворівському (0,2 %) районі, в усіх решту адміністративно-територіальних одиниць він є від'ємним. Найгіршу ситуацію зі скороченням населення простежено у Жидачівському (–9,7 %), Перемишлянському (–8,3) і Бродівському (–7,6) районах при середньому показнику в Україні (–6,1) (рис. 3).

На зміну чисельності населення впливає також міграційний рух населення. У 2018 р. простежено додатний міграційний приріст (1 886 осіб, 0,8 %), при 11 716 прибулих та 9 830 вибулих. Зауважимо, що у 2010 і 2011 роках міграційний приріст був від'ємний і становив –1 279 (–1,7 %) та –1 608 осіб (–2,1 %), відповідно.

Міграційний рух населення Львівської області має суттєвий вплив на трудовий потенціал та структуру населення. З часу останнього перепису населення у Львівській області відбувся міграційний приріст, а саме, у 2002 р. простежено міграційне

скорочення на 1,3 %, а у 2018 р. – міграційний приріст (0,8 %). Для порівняння, в Україні 1,0 %. Це означає, що кількість прибулих (15,3 %) перевищила кількість вибулих (14,5 %). Мешканці міст і селищ міського типу більш мобільні. У 2018 р. у міських поселеннях коефіцієнт прибуття та вибуття становив 15,6 особи на 1 000 осіб наявного населення, тоді як у сільській місцевості – відповідно, 14,9 та 13,0 особи на 1 000 осіб наявного населення. Сальдо міграції у 2018 р. становить 1 886 осіб, з яких 1 753 осіб припадає на сальдо внутрішньодержавної міграції і 133 особи на сальдо зовнішньої міграції, у тім числі у віці 16–59 років 2 206 осіб, у віці 0–15 років – 25 816 осіб, а у віці 60 років і старші – 26 осіб. Отож, більшість мігруючого населення – це особи працездатного віку.

У внутрішньообласній імміграції взяло участь 70 %, міжрегіональній – 27 %, а міждержавній – 3 %. Подібна ситуація характерна і для еміграції, зокрема, для внутрішньообласної характерний показник 73 %, міжрегіональної – 24 %, а міждержавної – 3 %. Найбільша перевага кількості прибулих над вибулими була у Пустомитівському (1 479 осіб, 12,3 %), Кам'янка-Бузькому (386 осіб, 6,7 %), Дрогобицькому (306 осіб, 4,1 %), Жовківському (238 осіб, 2,1 %) районах і м. Стрий (590 осіб, 9,9 %). Зменшення кількості населення за рахунок міграції відбулося майже в усіх містах обласного значення (крім Самбора та Стрия) та у Бродівському, Жидачівському, Миколаївському, Мостиському, Радехівському, Самбірському, Сколівському, Сокальському, Старосамбірському, Стрийському та Турківському районах.

Важливим аспектом демографічної ситуації в області є процес урбанізації. За роки, що минули від останнього перепису населення, міське населення області зменшилось лише на 1,4 % або 21 тис. осіб, тоді як чисельність сільських мешканців скоротилася на 8,5 % (83,5 тис. осіб). Внаслідок цього відбулись структурні зміни розподілу населення за типом поселення: станом на 2001 р. у містах проживало 59 % усього населення Львівської області, а на початок 2019 р. – 61 %. Тобто внутрішні потоки міграції спрямовані з сіл в міста. На дату проведення перепису Львівщина за часткою міського населення посідала 11 місце серед областей України, а на початок 2019 р. – 14 місце (The Population of Lviv Region, 2019).

Рівень демографічної безпеки визначають впливом демогеографічного положення та різноманітних економічних, соціальних, культурно-релігійних й поведінкових чинників. Негативні зміни певних факторів посилюють загрози депопуляції, зниження народжуваності, зростання смертності, старіння населення, навантаження людьми похилого віку, втрати людей репродуктивного віку тощо. Демографічна безпека має опосередковані взаємозв'язки із зовнішньополітичною, державною та воєнною безпекою через суспільно-географічне положення. Загрози зовнішньополітичної безпеки створюють ризик нестабільності існування держави і, як наслідок, можуть призводити до масового

виїзду населення в більш спокійні країни та втрату населення у війнах. Львівська область територіально віддалена від зони АТО, але надає чи не найбільше військових, тому має доволі значні втрати чоловіків репродуктивного віку. Водночас сюди прибули біженці з анексованого Криму, Донецької і Луганської областей, отож є загроза виникнення соціокультурних конфліктів. У державній безпеці загроза поширення корупції та хабарництва створює складні умови існування для бідних верств населення. Воєнно-політична ситуація загрожує міграційними втратами чоловічого населення.

Нестабільність економічної безпеки прямо позначається на стані демографічної безпеки. Ці два види найбільш взаємопов'язані, оскільки економічна небезпека виникає через зменшення виробництва і скорочення робочих місць, а в результаті – зниження доходів громадян та рівня їхнього життя, що прямо впливає на зниження народжуваності, зростання смертності, ріст захворюваності населення, особливо у репродуктивному віці. У соціальній та гуманітарній сфері загроза поглиблення проблем системи охорони здоров'я і соціального захисту сприяє погіршенню стану здоров'я населення, поширенню наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб (Verchyn, 2016).

Невирішені соціально-економічні проблеми зумовлюють негативні процеси у репродуктивній поведінці, подальше занедбання поведінки самозбереження, загрозу нетрадиційної матримоніальної поведінки та втрату молодого населення у міграційних процесах. Нова модель демографічної поведінки, яка формується у Львівській області, відзначається домінуванням малодітних сімей, низьким рівнем ранньої шлюбності та ранньої народжуваності, зростанням середнього віку народження дитини, тобто старіння материнства, високою позашлюбною народжуваністю, домінуванням психологічних мотивів народження дітей. Поведінка самозбереження виявляється у нових рисах у молоді, що намагається вести здоровий спосіб життя (правильне харчування), але через низький рівень заробітної плати зазнає чималих труднощів. Міграційна поведінка набула нових рис виїзду міських мешканців та жителів віддалених сіл у приміську зону, це спричиняє погіршення демографічних показників та зниження рівня демографічної безпеки.

Правова система забезпечення демографічної безпеки – важливий чинник захисту від загроз зменшення народжуваності, зростання смертності та еміграції. Крізь призму законодавчої підтримки у сферах праці, забезпеченості житлом, пенсійного забезпечення, освіти, позашкільної зайнятості дітей, охорони здоров'я, забезпечення новітніми технічними засобами медицини та освіти, оплати праці, умов праці, соціальної підтримки матерів, зайнятості матерів, преференційної податкової політики, розвитку малого бізнесу і т. д. можна послабити вплив дестимуляторів інтегрального показника демографічної безпеки.

За досліджуваний період з 1990 р. по 2018 р. у стані демографічної безпеки Україна, як і Львівська область не перебувала. У 1990–1991 рр. Львівщина

знаходилася у стані демографічного ризику (0,730–0,621), а Україна – у 1990 р. в стані демографічного ризику (0,649), а вже 1991 р. – в стані демографічної загрози (0,572). У 1992 р. показник по області знизився та досяг стану демографічної загрози (0,500), як і в Україні в цілому. З 1995 р. на Львівщині (в Україні з 1994 р.) почалась демографічна криза, тому держава вступила у стан демографічної небезпеки (рис. 4).

Найгірша демографічна ситуація в регіоні була у 1997 р. – 0,146, а в Україні – у 1999 р. – 0,103. Стан демографічної небезпеки в області, як і в Україні в цілому тривав до 2008 р., коли у Львівській області показник становив 0,395 та в Україні 0,388. Хоча у подальшому обласний та загальнодержавний показники збільшувалися, все ж область до 2016 р. залишалася в стані демографічної загрози (0,481). В Україні показник збільшувався до 2012 р. і досяг стану демографічного ризику – 0,625. Та все ж в наступні роки стан АТО спричинив різкий спад до стану демографічної загрози в Україні – 0,391 у 2018 р., в області до стану демографічної небезпеки – 0,335, у зв'язку з однією з найбільших кількістю атовців серед областей (рис. 4).

За результатами проведеного просторового аналізу стану демографічної ситуації Львівської області у 2018 р., виділено п'ять районів та чотири міста обласного значення зі станом демографічної небезпеки (високі рівні показників-дестимуляторів та низькі – показників-стимуляторів): Бродівський (0,235), Жидачівський (0,191), Перемишлянський (0,275), Радехівський (0,300), Стрийський (0,337), м. Борислав (0,289), м. Дрогобич (0,346), м. Моршин (0,327) та м. Червоноград (0,329) (рис. 5). У Бродівському районі – один з найвищих показників смертності та досить низька народжуваність, Жидачівський і Перемишлянський райони мають найгірші демографічні показники, у Радехівському районі висока дитяча смертність, у Стрийському високі показники-дестимулятори та низькі показники-стимулятори, у м. Борислав у 2018 р. зафіксовано найвище міграційне скорочення та високу дитячу смертність, у м. Дрогобич та у м. Червоноград – найнижча народжуваність, у м. Моршин – найнижча народжуваність та сумарний коефіцієнт народжуваності (0,961 – тобто навіть одна дитина на кожному сім'ю не народилась у 2018 році).

Для мінімізації демографічної небезпеки пропонуємо стимулювати розвиток підприємництва, створити нові робочі місця, ввести інновації та інвестування малого бізнесу, покращити комунікаційну інфраструктуру. Вихід цих районів і міст обласного значення з повного економічного занепаду створить ймовірність послаблення демографічної небезпеки і переходу до демографічної загрози, а подальше формування середнього класу, підвищення рівня життя людей – запорука демографічної безпеки території.

У стані демографічної безпеки (понад 0,855) не перебуває жодна адміністративно-територіальна одиниця області.

Лише Яворівський район і місто Стрий перебувають у стані демографічного ризику (0,619–

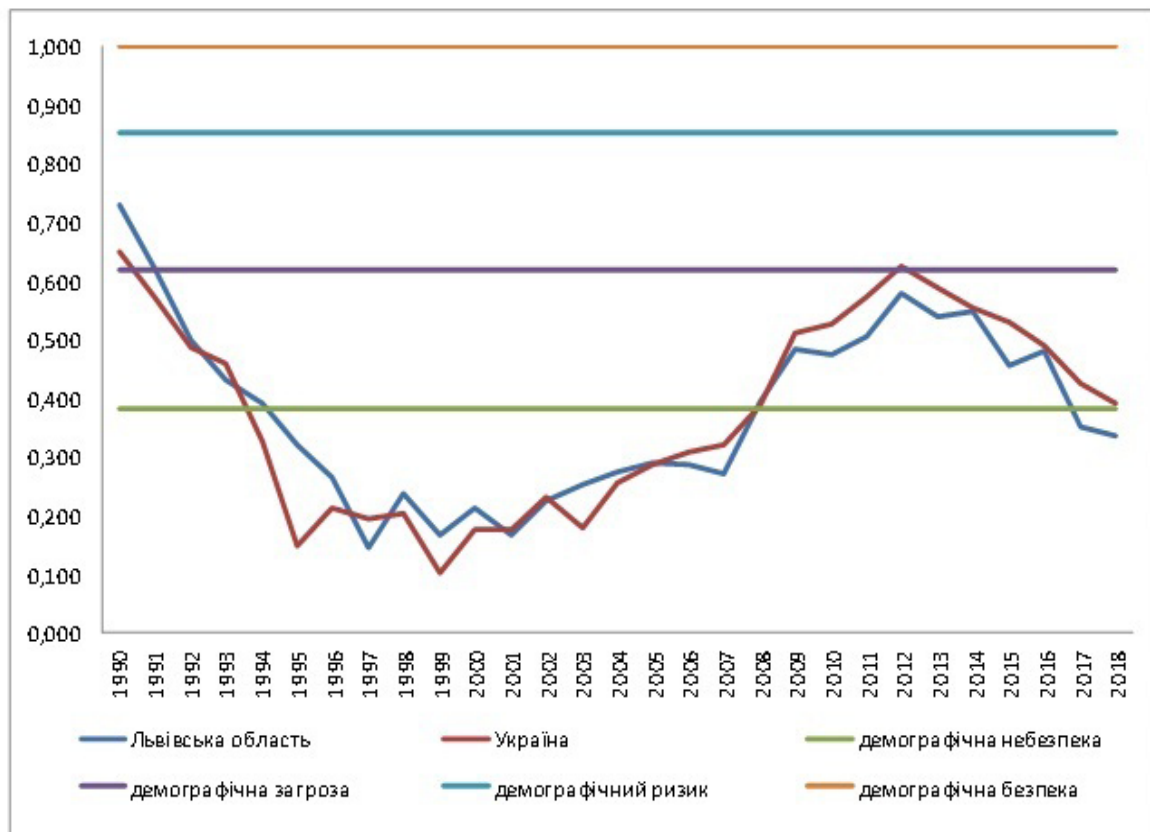

Рис. 4. Динаміка рівня демографічної безпеки Львівської області та України

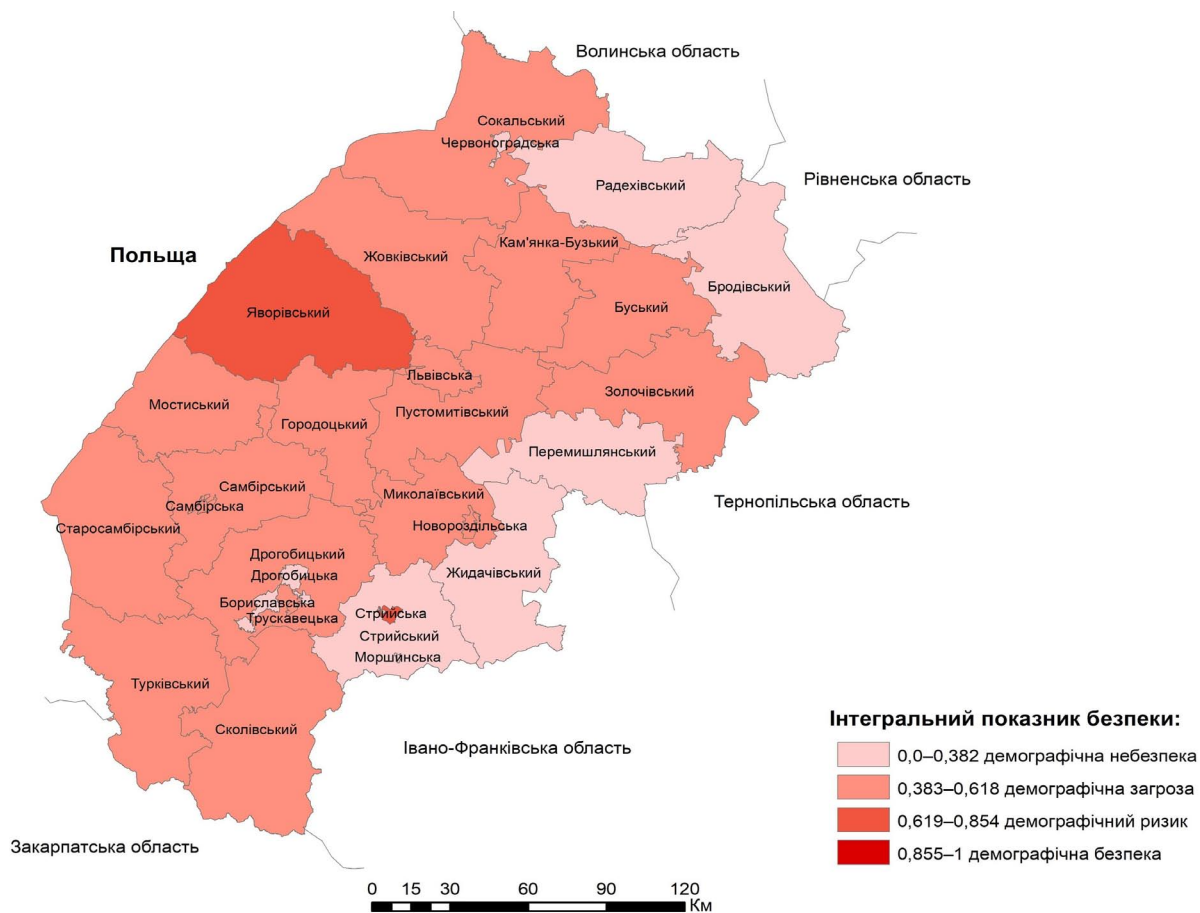

Рис. 5. Рівень демографічної безпеки у Львівській області, 2018 р.

0,854) за рахунок високого рівня народжуваності, низького рівня дитячої смертності та найнижчих показників старіння і демографічного навантаження населення, а також високого позитивного міграційного сальдо у м. Стрий. Райони, які перебувають у стані демографічного ризику, характеризуються найвигіднішим суспільно-географічним положенням, яке стало чинником позитивної демографічної та соціально-економічної ситуації. В умовах економічної кризи населення пристосувалось і максимально використало можливості території. Для збереження і покращення демографічних тенденцій пропонуємо сприяти формуванню інвестиційного клімату в аграрній сфері, збільшити фінансування освітніх установ, провести реконструкцію та оптимізацію рекреаційних, туристичних та курортних об'єктів, закладів охорони здоров'я, збільшити кількість культурних установ, покращити умови життєдіяльності населення прикордонних територій.

Решта адміністративних одиниць регіону – у стані демографічної загрози (0,383–0,618). Для послаблення демографічних загроз головну увагу треба звернути на регулювання соціально-психологічних механізмів репродуктивної та самозберігальної поведінки, на розвиток сфери послуг, культурної і туристичної сфер, забезпечити державне регулювання економічного розвитку територій. Райони цієї підгрупи потребують підвищення якості надання освітніх послуг, забезпечення дитячими дошкільними закладами сільських поселень, покращення матеріально-технічної бази фельдшерсько-акушерських пунктів у сільській місцевості, розширення і підвищення доступності кредитування фермерства, сімейного малого й середнього бізнесу, забезпечення сільгоспвиробників новітньою технікою, покращення інфраструктури засобів зв'язку. Особливу увагу треба звернути на екологічний стан, оскільки саме він в деяких районах знижує якість життя людей та спричиняє негативні демографічні тенденції. Подальший соціально-економічний розвиток та підтримка населення соціальними дотаціями з боку держави зумовить можливість досягнення демографічної безпеки районів і міст обласного значення.

Висновки. На основі проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Сучасну демографічну ситуацію у Львівській області характеризує депопуляція із поступовим зменшенням кількості населення, яке розпочалось в середині 1990-х років. Скорочення населення у 2018 р. становить –3,0 %, зокрема міське населення скоротилося на 2,9 %, а сільське – 3,2 %. Приріст населення відбувся лише в Яворівському (0,2 %) районі, в усіх решту адміністративно-територіальних одиницях він є від'ємним. Найгіршу ситуацію зі скороченням населення простежено у Жидачівському (–9,7 %), Перемишлянському (–8,3) і Бродівському (–7,6) районах при середньому показнику в Україні (–6,1).

2. Щільність населення Львівської області у 2018 р. становила 115,5 осіб/км², що на 10,5 ос./км² менше порівняно з 1989 р. і на 5,0 ос./км² порівняно з 2002 р. Для порівняння, в Україні щільність населення – 70,5 осіб/км². Серед районів області найвищу щільність простежено у Пустомитівському (127,2 ос./км²), Городоцькому (94,6) і Миколаївському (93,3) районах, а найменшу – в Сколівському (32,2), Радехівському (41,2) і Турківському (41,4) районах. Серед міст обласного значення найвищу щільність населення простежено у місті Львові (4 420,0 ос./км²).

3. Міграційний рух населення Львівської області має суттєвий вплив на трудовий потенціал та структуру населення. З часу останнього перепису населення у Львівській області відбувся міграційний приріст, а саме, у 2002 р. простежено міграційне скорочення на 1,3 %, а у 2018 р. – міграційний приріст (0,8 ‰). У внутрішньообласній імміграції взяло участь 70 %, міжрегіональній – 27 %, а міждержавній – 3 %. Подібна ситуація характерна і для еміграції, зокрема, для внутрішньообласної характерний показник 73 %, міжрегіональної – 24 %, а міждержавної – 3 %. Найбільша перевага кількості прибулих над вибулими була у Пустомитівському, Кам'янка-Бузькому, Дрогобицькому, Жовківському районах і м. Стрий.

4. Найгіршу демографічну ситуацію у Львівській області спостерігали у 1997 р. (0,146). Стан демографічної небезпеки у регіоні, як і в Україні в цілому тривав до 2008 р., коли у Львівській області показник становив 0,395. У подальшому показник збільшувався, все ж область до 2016 р. залишалася в стані демографічної загрози (0,481). За результатами просторового аналізу стану демографічної ситуації Львівської області у 2018 р., виділено п'ять районів і чотири міста обласного значення зі станом демографічної небезпеки: Бродівський, Жидачівський, Перемишлянський, Радехівський, Стрийський, міста Борислав, Дрогобич, Моршин і Червоноград.

5. На жаль, на сьогодні жодна адміністративно-територіальна одиниця Львівської області не перебуває у стані демографічної безпеки. Яворівський район і місто Стрий знаходяться у стані демографічного ризику за рахунок високого рівня народжуваності, низького рівня дитячої смертності та найнижчих показників старіння і демографічного навантаження населення, високого позитивного міграційного сальдо. Решта адміністративних одиниць регіону перебувають у стані демографічної загрози.

6. Для послаблення демографічних загроз у регіоні слід звернути увагу на регулювання соціально-психологічних механізмів репродуктивної та самозберігальної поведінки, на розвиток сфери послуг, культурної і туристичної сфер, забезпечити державне регулювання економічного розвитку територій. Райони у стані демографічної загрози потребують підвищення якості надання освітніх послуг, забезпечення дитячими дошкільними закладами сільських поселень, покращення матеріально-технічної

бази фельдшерсько-акушерських пунктів у сільській місцевості, розширення і підвищення доступності кредитування фермерства, сімейного малого й середнього бізнесу, забезпечення сільгоспвиробників новітньою технікою,

покращення інфраструктури засобів зв'язку. Особливу увагу треба звернути на екологічний стан, оскільки саме він в деяких районах знижує якість життя людей та спричиняє негативні демографічні тенденції.

References:

- Becker, G. S. (1981). *A Treatise of the Family*. Cambridge: Harvard University Press.
- Libanova, E., Pyrozhekov, S., Vlasenko, N., & all. (2003). *Demographic Crisis in Ukraine: its Causes and Consequences*. Kyiv. [In Ukrainian]. [Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки / Е. М. Лібанова, С. І. Пирожков, Н. С. Власенко та ін. К., 2003. 230 с.]
- State Statistics Service of Ukraine. (2020). [Electronic source]. URL: www.ukrstat.gov.ua. [In Ukrainian] [Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
- Dnistrianskyi, M. (2012). Demographic crisis in Ukraine: objective historical and geographical preconditions and subjective geopolitical interpretations. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University. Geographical sciences*, 9, 76-81. [In Ukrainian]. [Дністрянський М. С. Демографічна криза в Україні: об'єктивні історико-географічні передумови та суб'єктивні геополітичні інтерпретації // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. 2012. № 9. С. 76–81]
- Dotsenko, A. (1994). *Regional Settlement: Problems and Prospects*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian]. [Доценко А. І. Регіональне розселення: проблеми та перспективи. Київ: Наукова думка, 1994. 195 с.]
- Dzhaman, V. (2003). *Regional Settlement Systems: Demographic Aspects*. Chernivtsi: Ruta. [In Ukrainian]. [Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. Чернівці: Рута, 2003. 391 с.]
- Rohovyi, V., Smenkovskiy, A., Hnybidenko, I., & all. (2006). *Economic Security of Ukraine: Analytical report*. Kyiv: Office of the National Security and Defense Council of Ukraine. [In Ukrainian]. [Економічна безпека України: аналітична доповідь / [В. В. Роговий, А. Ю. Сменковський, І. Ф. Гнибіденко та ін.]; Апарат Ради нац. безпеки і оборони України. Київ, 2006. 271 с.]
- Felenchak, Yu. (2012). *Risks of Demographic Losses in Ukraine: Regional Dimension*. Lviv: IRD NAN of Ukraine. [In Ukrainian]. [Феленчак Ю. Ризики демографічних втрат в Україні: регіональний вимір. Львів : ІРД НАН України, 2012. 204 с.]
- Hudzeliak, I. (2008). *Geography of Population*. Lviv: Ivan Franko Lviv National University Publishing Center [In Ukrainian]. [Гудзеляк І. І. Географія населення: навчальний посібник. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 232 с.]
- Khomra, A. (1990). *Population Reproduction*. Kyiv: Naukova dumka [In Russian]. [Хомра А. Г. Воспроизводство населения. Киев: Наукова думка, 1990. 176 с.]
- Heiets, V. (1999). *The Concept of Economic Security of Ukraine*. Kyiv: Lohos [In Ukrainian] [Концепція економічної безпеки України / керівник проекту В. М. Геєць. Київ: Логос, 1999. 56 с.]
- Korcsak, S. (1974). *The Population of the Ukrainian Prykarpattia (historical and demographic essay). Pre-Capitalist Period*. Lviv: Vyshcha shkola. [In Ukrainian]. [Копчак С. І. Населення Українського Прикарпаття (історико-демографічний нарис). Докапіталістичний період. Львів: Вища школа, 1974. 186 с.]
- Methodical Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine* (2013). Order of the Ministry of Economic Development of Ukraine, 29.10.2013 № 1277 [In Ukrainian] [Наказ Міністерства економічного розвитку України від 29.10.2013 № 1277 “Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України”]
- The Population of Lviv Region. Demographic Yearbook-2018* (2019). / Ed. S. I. Zimovina. Lviv, Main Department of Statistics in Lviv Region. [In Ukrainian]. [Населення Львівської області. Демографічний щорічник-2018 / за ред. С. І. Зимовіної. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2019. 122 с.]
- The Population of Ukraine in 2018: A Demographic Yearbook* (2019). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine [In Ukrainian]. [Населення України за 2018 рік: демографічний щорічник. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 188 с.]
- Pandiak, I. (2003). *Rural Resettlement of Lviv Region: Peculiarities of Formation, Structure and Tendencies of Development*: abstract of PhD thesis. Lviv. [In Ukrainian] [Пандяк І. Г. Сільське розселення Львівської області: особливості формування, структура та тенденції розвитку: автореф. дисер. ... канд. геогр. наук. Львів, 2003. 20 с.]
- Pankiv, N. (2003). *The population of the Ukrainian Carpathians*. Lviv: Ivan Franko Lviv National University Publishing Center. [In Ukrainian]. [Паньків Н. Населення Українських Карпат. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 248 с.]
- Territory passport* (2020). URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua/regionalstatistics/> [In Ukrainian]. [Паспорт території. Режим доступу: <http://database.ukrcensus.gov.ua/regionalstatistics/>]
- Perkhach, O. (1999). *Demogeography of the Region in the Conditions of Depopulation (on the materials of Lviv region)*: abstract of PhD thesis. Lviv. [In Ukrainian]. [Перхач О. Р. Демогеографія регіону в умовах депопуляції

населення (на матеріалах Львівської області): автореф. дисер. ... канд. геогр. наук. Львів, 1999. 18 с.]

Petrovska, M., Pantylei, V., Artemenko, O. (2015). Factors forming the health potential of children in Lviv region. *Scientific notes of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University. Series: Geography, 2 (39)*, 44-53. [In Ukrainian]. [Петровська М., Пантйлей В., Артеменко О. Чинники формування потенціалу здоров'я дитячого населення Львівської області // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. 2015. № 2 (Вип. 39). С. 44–53]

Petrovska, M., Pylypovych, O. (2013). Medical and geographical analysis of the population of Lviv region. *Scientific notes of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University. Series: Geography, 2 (35)*, 53-60. [In Ukrainian]. [Петровська М., Пилипович О. Медико-географічний аналіз населення Львівської області // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. 2013. № 2 (Вип. 35). С. 53–60]

Petrovska, M. (2011). Assessment of the current medical and demographic situation in Lviv region. *Scientific notes of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University. Series: geography, 1 (29)*, 55-61. [In Ukrainian]. [Петровська М. Оцінка сучасного медико-демографічного стану у Львівській області // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. 2011. № 1 (Вип. 29). С. 55–61]

Prybytkova, I. (1997). *Fundamentals of Demography*. Kyiv: ArtEk. [In Ukrainian]. [Прибиткова І. М. Основи демографії : посібник. Київ: АртЕк, 1997. 256 с.]

Prytsiuk, N. (2007). *Demogeographical situation of the western Ukrainian border*. Lviv: Ivan Franko Lviv National University Publishing Center. [In Ukrainian]. [Прицюк Н. Демогеографічна ситуація західноукраїнського пограниччя. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. 152 с.]

Shablii, O. (2001). *Social Geography: Theory, History, Ukrainian Studies*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. [In Ukrainian]. [Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. 744 с.]

Stetsenko, S., Shvets, V. (1993). *Population Statistics*. Kyiv: Vyshcha shkola. [In Ukrainian]. [Стеценко С. Г., Швець В. Г. Статистика населення: підручник. Київ: Вища школа, 1993. 462 с.]

Vavdiuk, N., Herasymchuk, Z. (2006). *Economic Security of the Region: Diagnostics and Support Mechanism*. Lutsk: Nadstyr'ia. [In Ukrainian] [Вавдіюк Н. С., Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення. Луцьк: Надстир'я, 2006. 244 с.]

Verchyn, N. (2016). *Demographic Security of Lviv Region: Socio-Geographical Problems*: abstract of PhD thesis. Lviv. [In Ukrainian]. [Верчин Н. Р. Демографічна безпека Львівської області: суспільно-географічні проблеми: автореф. дисер. ... канд. геогр. наук. Львів, 2016. 22 с.]

Zastavnyi, F. (1993). *The Population of Ukraine*. Lviv: Krai, Prosvita. [In Ukrainian]. [Заставний Ф. Д. Населення України. Львів: Край, Просвіта, 1993. 223 с.]

